

Shahid Rajaei Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
Semi-Annual Scientific Journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.10, No. 20
Autumn 2021 & Winter 2022

Journal Homepage: www.orj.sru.ac.ir

The Unitarian Arguments for the Primacy of Existence and the Evaluation of the Fallacy of Vicious Circle and the Fallacy of the Petitio Argument

Mohammadreza Ershadnia¹

Abstract

The primacy of existence is one of the most central principles of Ontological in Transcendental wisdom and Theoretical Mysticism. Opponents and adherents have come up with various ways to confront the unity existence. Conflict with the underlying principles is, in their view, the most effective option, and the primacy of existence serves their purposes. Hakim Sabzevari has presented four reasons for the primacy of existence based on monotheistic in Ontology, by which the opponents have been accused of circle vicious and (begging the question) petitio principia. Some scholars have also come out in support of this fallacy and considered the accusations of the opponents to be complete. The source of this fallacy has been the counting of these evidences in the level of direct evidences. The commentators and teachers of Transcendental wisdom have considered these arguments to be complete due to the application of the method of absurdity in them. Adequate reflection on the logical form and content of the arguments shows that these arguments are strong and

¹- Associate Professor, Hakim Sabzevari University

mr.ershadnia@hsu.ac.ir

Received: 13/12/2020

Reviewed: 15/03/2021

Revised: 22/09/2021

Accepted: 05/10/2021

solid, and their contents are true to their purpose, and the fallacy of reasoning in a circle vicious and petitio principia is never valid.

Keywords: Hakim Sabzevari , Primacy of Existence, Essentialism , The Unity of Divine Essence, The Attributive Monotheism , The Unity of the Divine action.

Problem Statement

Direct analysis of the subject of "existence" is at the forefront of all ontological issues. In this regard, the discussion of its principality or its Mentality is most important. Recently, an article praising the author of "What Are Mystics and Sufis Say?" praised the author and replaced his personality-centered approach with reason-based logic and choice of propaganda, instead of investigating his claims without providing evidence. That article discusses the Fallacy of Vicious circle and Petitio on eight reasons for Primacy of existence. In this study, we address only four reasons for unity-oriented, to test the degree of conflict. The charge of Vicious circle and Petitio over the primacy of existence as one of the most important foundations of the unity of existence is based on the falsity and invalidity of Unitarian perspective on the existence. This refutations approach has used the Ashaerrah's claims about God, such as Quiddity of god, theosophical perspective, and the tendency to originality, to prove their claims. Looking at these four reasons as direct arguments and not using the method of absurdity in the process of reasoning, has led to the accusation of "magic and charm" on the primacy of existence, and the article has confirmed these claims. Therefore, the main source has been investigated in the scope of article citations and added claims.

Method

The method of the present research is descriptive-analysis and critical.

Findings and Results

Criticism of the charge of the Fallacy of Vicious circle and Petitio on the basis of four Unitarian reasons f for the primacy of existence, showed that this suspicion arises from the lack of attention to the logical foundations of the argument and arises from the notion that these four reasons are direct evidence. By stating the logical premise of each argument, it became clear that the use of absurdity to converge the primacy of existence with monotheism, as well as the need for unity in technical common prediction and the incompatibility of essentialism with it, did not suffer from any petitio. Argumentative explanation proved that the correctness of Technical common prediction, quiddity as quiddity and quiddity as the made one, is impossible. If prediction is the correct criterion, it leads to Confusion between the modes. In other words, mode of causation instead of mode of delimitation and neglect of implications Essentialism leads to its multiplicity. It was also proved that using Primacy of existence to prove Unity does not cause Petitio in these arguments. Because neither the arguments of Unity are limited to the positive arguments of

Primacy of existence nor the arguments of Primacy of existence are limited to these arguments. In the Unity of Divine Essence, regardless of the Primacy of existence, the entanglement of the Fallacy of Ebne Kamoune is definite, and the Necessary Existent can never be considered impossible with Essentialism. In the Attributive Monotheism, because Divine Essence and his Attributes are of the quiddity genre, each of the Essence and Attributes is distinct, and The Attributive Monotheism is never possible. There is no point in referring to the referent Attributes unity of quiditi, and the result of this opposition was submission to the Primacy of existence. The use of "Tasting of theosophy" means the instability of theorizing on the principles of method and logical process, as well as the duality of taking a stand on the rules and principles of reason. In particular, the use of unknown depth quiddity, which is invalid, was of no use to Necessary Existent. It was also found that The Unity of the Divine action is based on rational principles, especially in the connection of multiplicity to unity, and the assumption that violates the Unity of the Divine action is Essentialism. So, this assumption is invalid by the method of absurdity.

References

- Amoli, M. *Dorar Al-favaed*, volume 1, Qom, Esmaeyleyan. Arabic.
- Ebne sina, H, *Al-Esharat va Al-Tanbihat*, Tehran, Daftare nashre ketab. 1983. Arabic.
- Ehsaei, A, *Sharhe Al-mashaer*, sangi. Arabic.
- Ershadinia, M, *A critique and consideration of the separation*, Qom, Boustane ketab Publications. 2003. Persian.
- Eyji, A, *Al-Mavaghef*, volume 2, Beyroot, Dar Al-kotob Al-elmeyah Publications. 1999. Arabic.

Shahid Rajaee Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
semi-annual scientific journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.10, No. 20
Autumn 2021 & Winter 2022

پژوهش‌های هستی‌شناختی

دو فصلنامه علمی

نوع مقاله: پژوهشی

سال دهم، شماره ۲۰

پاییز و زمستان ۱۴۰۰

صفحات ۵۵۸-۵۳۱

ادله وحدت‌محور اصالت وجود و ارزیابی شبهه دور و مصادره به مطلوب

محمد رضا ارشادی‌نیا^۱

چکیده

اصالت وجود از محوری‌ترین اصول هستی‌شناخت در حکمت متعالیه و عرفان نظری است. مخالفان و معارضان در رویارویی با وحدت وجود طرق گوناگونی را پیموده‌اند. معارضه با اصول زیربنایی به نظر آنان کارسازترین گزیر بوده و اصالت وجود از این رهگذر تأمین‌کننده اغراض آنان است. حکیم سبزواری چهار دلیل بر اصالت وجود بر محور وحدت‌گرایی در هستی‌شناسی اقامه کرده که از سوی آن مخالفان، با اتهام دور و مصادره به مطلوب مخدوش انگاشته شده‌است. برخی از دانش‌پژوهان نیز به حمایت از این شبهه برخاسته و اتهامات معارضان را تام پنداشته‌اند. منشأ بروز این شبهه به شمار آوردن این ادله، در تراز ادله مستقیم بوده‌است. شارحان و مدرسان حکمت متعالیه این ادله را با توجه به اعمال روش خلف در آنها، تام دانسته‌اند. تأمل و دقت کافی در صورت منطقی و محتوای استدلال‌ها،

mr.ershadinia@hsu.ac.ir

^۱. دانشیار دانشگاه حکیم سبزواری

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۲۳

تاریخ داوری: ۱۳۹۹/۱۲/۲۵

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۰/۰۶/۳۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۱۳

نشان می‌دهد این ادله مستحکم و متین است و مفاد آنها وافی به مقصود بوده و شبهه دور و مصادره به مطلوب هرگز روایی ندارد.

کلمات کلیدی: اصالت وجود، اصالت ماهیت، توحید ذاتی، توحید صفاتی، توحید فعلی.

۱. طرح مسئله

هستی‌شناسی در همه مکاتب معروف فلسفه اسلامی، عمده‌ترین مباحث را به خود اختصاص داده است. این مباحث تفصیلی، بیش از هر چیز نشانگر مبنامحور بودن الهیات در حکمت اسلامی است. واکاوی مستقیم عنوان «وجود» بیش از همه در اولویت بحث و نقد خردورزانه در بین خود فیلسوفان قرار گرفته و در این راستا سخن از اصالت یا اعتباریت آن بیش از همه خیره‌کننده است.

اخیراً مقاله‌ای به جهت نمایاندن اهمیت ادعاهای مؤلف مکرم کتاب «عارف و صوفی چه می‌گویند؟»، به تمجید مؤلف پرداخته و وی را «از بزرگترین منتقدان نظریه اصالت وجود» و «از مهمترین منتقدان و مخالفان این نظریه در دوره معاصر» بلکه «نماینده تمام عیار تفکر اصالت ماهوی» به‌شمار آورده است (سهیلی، ۲۰۱۹، ص ۸۲). این‌گونه تبلیغ به هرانگیزه، به معنای جایگزین کردن رویکرد شخصیت‌محوری با منطق دلیل‌محوری و گزینش تبلیغ، به جای تحقیق به شمار می‌رود و چه بسا ادعا را بدون تأمین دلیل بر کرسی اثبات بنشانند. آن مقاله شبهه دور و مصادره به مطلوب را بر هشت دلیل اصالت وجود نافذ پنداشته، اما به حسب محدودیت فضای پژوهش، به چهار دلیل وحدت‌محور می‌پردازیم، تا عیار معارضه محک زده شود. مراجعه به مصدری که مقاله به جانبداری از آن پرداخته، بالعیان نشان می‌دهد که اتهام دور و مصادره به مطلوب بر اصالت وجود، به عنوان یکی از مهم‌ترین مبانی وحدت وجود، معطوف به انگیزه باطل‌انگاری وحدت وجود است و با این رویکرد ابطال‌گرایانه از هیچ کوششی در به کرسی نشاندن ادعاهای خود فروگذار نکرده است. این پهنه از تشبث به مدعاهای پوچ اشاعره در ساحت باری تعالی، همانند رأی به ماهیت داشتن حق متعال، گرفته تا تمسک به سایر آرای باطل، مانند ذوق التأله و گرایش به تأصل اصلین در هستی را شامل است. نگاه به این چهار دلیل به عنوان ادله مستقیم و غفلت از کاربست روش خلف در روند استدلال، سبب دیگری است

که این رویکرد را به جدال سرسختانه تا سر حد اتهام «سحر و طلسم» بر اصالت وجود واداشته است (تهرانی، ۲۰۱۱، صص ۲۶۳، ۳۰۶). مقاله پیش‌گفته با ادعای «ارزیابی با اعمال روش توصیفی - تحلیلی» (سهیلی، ۲۰۱۹، ص ۸۲)، نیز مهر تأیید بر این دعاوی زده‌است. از این رو هم مصدر اصلی، در محدوده استنادات مقاله، هم ادعاهای افزوده، مورد کاوش خواهد بود.

۲. پیشینه

جرح و خدش‌های جدل‌آمیز سهروردی با مشائیان، پیرامون اصالت وجود، اثبات‌گر این است که به حسب رواج حکمت مشایی، نظریه رایج و حاکم هم تا زمان او، اصالت وجود بوده است. فترتی که پس از شیخ اشراق در مسایل فلسفی رخ داد به میرداماد منتهی شد و اگرچه وی به اصالت ماهیت‌گرایش داشت، صدرالمتألهین شاگرد برجسته و فیلسوف وی ورق را برگرداند و اصالت وجود را بار دیگر به انظار برکشید و ادله بسیاری بر آن اقامه نمود و حکمای متعالیه پس از او بر این مسلک طی طریق کرده و مطالب لاینحل الهیات و معماهای فلسفی را با این اصل اصیل گشوده‌اند. برخی ادله اصالت وجود بر اساس وحدت‌گرایی در هستی‌شناسی و توحیدگرایی در جهان‌بینی اقامه شده است. حکیم سبزواری در مجموع چهار دلیل را در این سامان، به صورت برهان خلف صورت‌بندی کرده است. معارضه با اصالت وجود بیش از همه در بین متکلمان اشعری (جرجانی، ۱۹۹۱، ج ۲، ص ۱۲۶-۱۲۸؛ تفتازانی، ۱۹۸۹، ج ۱، ص ۳۰۷-۳۳۹). بازار گرمی داشت. افرادی مانند شیخ احمد احسائی مسبوق به این فضا اتهام دور و مصادره به مطلوب را بر معارضه‌های آنان افزوده (احسائی، بی‌تا: ص ۳۷-۷۳) و مؤلف حکمت بوعلی‌سینا (حائری مازندرانی، ۱۹۸۳) نیز از این خوان استفاده برده‌اند. اخیراً مقاله‌ای بدون اشاره به پیشینه اتهام دور و مصادره به مطلوب بر اصالت وجود، این معارضه موروثی و گردآمده در کتاب «عارف و صوفی چه می‌گویند؟» را با تکیه بر تمجید فراوان از مؤلف مکرم کتاب، به عنوان آراء بدیع و ابتکاری مطرح کرده و خدشه‌های او بر هشت دلیل اصالت وجود را با محوریت شبهه دور و مصادره به مطلوب، مورد تأیید قرار داده، اما به نقدهای دال بر ناتمام بودن جرح و خدش‌های آن کتاب، هیچ توجهی نشان نداده‌است. در این منابع به برخی جرح و

خدش‌های آن کتاب واکنشی گذرا نشان داده شده و به جزئیات لازم برای پاسخ به شبهه دور و مصادره به مطلوب پرداخته نشده است (ارشادی‌نیا، ۲۰۰۳، ص ۲۵۴؛ ۲۰۰۷، ص ۲۲۴). منبع دیگر، تنها به دلیل وحدت حمل و توحید صفاتی فقط از زاویه عدم کارایی اصالت ماهیت در اثبات آنها پرداخته و هیچ اشاره‌ای به شبهه دور و مصادره به مطلوب بر اصالت وجود و پاسخ آن نکرده است (موسوی، ۲۰۰۳، صص ۲۰۷، ۲۱۴).

۳. استدلال وحدت‌محور بر اصالت وجود

حکیم سبزواری در جهت اثبات و تحکیم اصالت وجود، به استدلال‌هایی پرداخته که وحدت و اتحاد در آنها محور است. این استدلال‌ها عبارتند از: لزوم اتحاد در حمل شایع صناعی، توحید ذاتی، توحید صفاتی، توحید فعلی.

رکن اصلی این استدلال، تقابل وحدت (از جهت وحدت) با کثرت (از جهت کثرت) است. تحفظ قید در هر دو طرف بسیار مهم است. زیرا وحدت و کثرت از تقسیم‌های اصلی وجود است و در صورت عدم مقایسه مراتب وجود با یکدیگر جز وحدت بر وجود حاکم نیست. بر این اساس چون ماهیت منشأ و ملزوم کثرت است، اصالتش به معنای همراه بودن ملازم همیشگی‌اش با آن است و در این صورت تحقق وحدت در هیچ موطنی امکان‌پذیر نیست. کثرت ماهیات ناشی از یکی از تمایزهای چهارگانه تمایز به تمام ذات بسیط یا مرکب یا به جزئی از ذات یا به امور عرضی است.

مفاد خلاصه استدلال‌ها این است که بنابر اصالت ماهیت، کثرت همیشه ملازم و همراه آن است، پس هیچگاه وحدت قابل تحقق نخواهد بود. زیرا کثرت و وحدت متقابل هستند. اما از دیگر سو تحقق وحدت در هستی قابل انکار نیست. از این‌جا نتیجه می‌شود اصالت ماهیت نادرست است.

در این راستا استناد به روش خلف، به مسائلی است که بدون شک وحدت در آنها تحقق دارد از قبیل: حمل شایع و توحیدهای سه‌گانه در باره واجب تعالی. بیان حکیم سبزواری خود بیانگر است که اصالت ماهیت با وحدت و توحید دچار چالش و مواجهه با تالی فاسد است، پس به عنوان اصل مفروض باطل می‌باشد.

«لولم یؤصل وحدة ما حصلت إذ غیره مثار كثرة اتت (سبزواری، ۲۰۰۱، ج ۱، ص ۶۳)».

روش خلف که مبتنی بر مطلوب مفروغ است، به اثبات مطلوب به صورت غیر مستقیم یعنی ابطال نقیض یا ابطال فرض رقیب می‌پردازد. صورت‌بندی استدلال برای هر یک از این مسائل، تقریرهای جدیدی از استدلال اصلی است. اگر وجود اصیل نباشد، توالی فاسده پیش می‌آید و چون اصالت ماهیت و اعتباریت وجود مستلزم باطل‌هایی است، باطل خواهد بود. زیرا هرچه مستلزم باطل باشد، باطل است. اگر وجود اعتباری باشد، نباید در عالم، وحدت پیدا شود، حال آن‌که وحدت در عالم متحقق است. پس اعتباری بودن وجود باطل است (انصاری شیرازی، ۲۰۱۶، ج ۱، ص ۸۸؛ آملی، بی‌تا، ج ۱، ص ۳۹).

مقدمات تفصیلی استدلال به این ترتیب است:

۱. اصالت به معنای داشتن تحقق و مابازای خارجی است.
 ۲. اگر چیزی اصیل باشد همراه و ملازم آن نیز اصیل است.
 ۳. کثرت و چندگانگی ملازم با ماهیت است.
 ۴. کثرت در تقابل با وحدت است.
 ۵. وحدت تحقق دارد.
 ۶. یا وجود اصیل است یا ماهیت.
- با داشتن این چند گزاره مفروض، استدلال در قالب قیاس منفصله حقیقیه بنابه رفع هر یک از دو طرف ادامه می‌یابد که هر کدام مستلزم محال نباشد، اصالت از آن همان است. اگر استدلال بر فرض اصالت ماهیت ادامه یابد، منجر به تالی فاسد خواهد شد که اثبات می‌کند ماهیت اصیل نیست.
- اگر ماهیت اصیل است، همراه و ملازم آن، یعنی کثرت نیز اصیل است و هر جا ماهیت تحقق دارد کثرت نیز تحقق می‌یابد و جایی برای تحقق وحدت باقی نمی‌گذارد. این مطلب را در قالب قیاس استثنایی چنین می‌توان بیان کرد:
- اگر ماهیت اصیل باشد وحدت تحقق ندارد.
- وحدت تحقق دارد، پس ماهیت اصیل نیست.

نتیجه نهایی این استدلال منفصله حقیقیه، پس از ابطال یک طرف یعنی اصالت ماهیت، اثبات طرف دیگر است که «وجود اصیل است» (اکبری، ۲۰۱۱، ج ۱، ص ۱۰۸).
 بازنمایی تفصیلی این استدلال اجمالی، درباره هریک از موارد چهارگانه تحقق وحدت، نمایان‌گر است که ایراد دور و مصادره از این رهگذر بر اصالت وجود، ناشی از ایهام استفاده از دلیل مستقیم است.

۴. تحقق وحدت در حمل شایع صناعی

۴.۱. استدلال حکیم سبزواری

نخستین مورد از مصادیق چهارگانه تحقق وحدت، حمل شایع صناعی است که در تحقق آن موضوع و محمول در مصادق متحد می‌گردند. مگر کسی تحقق این حمل را بدون دلیل انکار کند. با توجه به مقدمات مشترک پیش‌گفته، اگر ماهیت اصیل باشد، ملازم آن یعنی کثرت اصیل است و تحقق دارد. پس وحدت و هوهویت بین موضوع و محمول تحقق ندارد. مترتب بر این، حمل شایع صناعی نیز غیرقابل تحقق و محال است. از آنجا که حمل شایع امری مسلم است، معلوم می‌گردد ماهیت اصیل نیست و وجود اصیل است (سبزواری، ۲۰۰۱، ج ۲، ص ۷۴).

۴.۲. ایراد مدعی

مقاله پس گزارش گذرا از استدلال، با عنوان «نقد برهان صدق حمل شایع» به پشتیبانی ادعای مدعی تفکیکی بر می‌خیزد و آن را به عنوان سخن مقبول چنین گزارش می‌کند: اگر بنا بر اصالت وجود، موضوع و محمول قضیه در وجود متحد هستند، چرا همین دیدگاه را درباره ماهیت نداشته باشیم؟ و اساساً دعوی اصالت ماهوی هم همین است که موضوع و محمول قضیه در ماهیت با هم اتحاد دارند: ملاک صحت حمل همین است که یک نحو اتحاد و هوهویتی بین موضوع و محمول بوده باشد، نه به خصوص اتحاد وجودی (چنان‌که مشهور است) و بنا بر فرض اصالت ماهیت، آن اتحاد را ما اتحاد تحقق و مصادقی گوییم؛ یعنی موضوع و محمول در قضایای شایع صناعی (گرچه مفهوماً متغایرند ولی) مصادقاً و تحققاً متحدند و این تحقق، تحقق ماهوی است، نه وجودی (سهیلی، ۲۰۱۹، ص ۸۸).

این مثال هم برای پشتیبانی ضمیمه ادعا شده است! برای مثال، مفهوم انسان و مفهوم کاتب، دو مفهوم جداگانه و مجزا از هم می‌باشند؛ ولی زید در خارج - به عنوان فرد انسان - از جهت کتابتش مصداق کاتب نیز هست؛ پس میان این دو، اتحاد و وحدتی برقرار است و همین اتحاد خارجی در مصداق ماهیت ملاک صحت حمل دو مفهوم فوق است (همان).

۳.۴. نقد ایراد

۱. از ادعای اصالت ماهوی معلوم است که وی در اثبات مقصود، چقدر در تنگنا است از این رو نتوانسته گونه اتحاد را تعیین کند و به ملاک‌سازی مبهم و این ادعای مجمل بسنده کرده که «ملاک صحت حمل همین است که یک نحو اتحاد و هوهویتی بین موضوع و محمول بوده باشد»!! از این رو سخن از «تحقق ماهوی» به میان آورده و بیان نکرده ماهیتی که حیثیتش «لیست الاهی» است، این تحقق را از کجا به موضوع و محمول داده است. لابد به ماهیت مجعول نظر دارد. اما راه به رویش برای استفاده از این گذر بسته است. زیرا به وضوح، به خلط بین حیثیات از جانب او می‌انجامد. در بحث از اصالت، محل نزاع بر محور حیثیت تقییدیه است نه حیثیت تعلیله، و نشان دادن حیثیت تعلیله به جای حیثیت تقییدیه اصالت ماهوی را در ادعایش کامروا نمی‌سازد. جالب است که مدعی همه لوازم اصالت ماهیت، به ویژه ملازم کثرت‌زایی ماهیت را به فراموشی می‌سپارد یا آن را اخفا می‌کند. مقاله نیز در جهت پشتیبانی، سخن از مصداق و فرد ماهوی را پیش می‌کشد و موضوع و محمول را نه در مفهوم که در مصداق و فرد ماهیت، به اتحاد ماهوی موصوف می‌پندارد. تکرار ادعای بی‌حاصلی که بر هیچ مبنای مستحکم مستقر نیست. زیرا مفهوم تا به زیور وجود آراسته نگردد، مصداق و فرد بر آن صدق نمی‌کند، مگر این که ماهیت مجعول مستمسک قرار گیرد. در این صورت باید پاسخ دهد، چه تحولی در ماهیت رخ داده که پس از جعل، تحقق بر آن صادق است؟! چون در جریان جعل هم جاعل به ماهیت تحقق و وجود را اعطا می‌کند و ماهیت با این دریافت، به جعل و مجعولیت موصوف می‌گردد. بنابر این، تنها وجود است که مصداق‌ساز است.

۲. دربارهٔ مثالی که مدعی ضمیمهٔ مطلب کرده اگر از او پرسیده شود، چرا انسان و کاتب «دو مفهوم جداگانه و مجزا» هستند؟ صرف مفهوم بودن که سبب جدایی نمی‌گردد. لابد باید دلیل آنها را در کثرت ماهوی آن دو جستجو کند. انسان ماهیت جوهری است و کتابت نیز به عنوان مهارت و ملکه نفسانی، ماهیت عرضی است و همین تمایز به مفهوم آنها رخنه کرده است. اکنون چگونه شد که این دو ماهیت به صرف قرار گرفتن هریک در جایگاه موضوع و محمول، با حفظ حیثیت ماهوی، تأصل و تحقق پیدا کردند و نام مصداق و فرد به خود گرفتند؟ ادعای ابهام‌آمیز «اتحاد و وحدتی» و «اتحاد خارجی» برای تحقق مصداق و فرد مشکلی را حل نمی‌کند. زیرا پرسش به جای خود باقی است که از چه ناحیه تحقق بر ماهیت عارض شد؟

۳. مقاله با اتکا به تکرار مدعا پیشروی کرده و چنین افزوده: «این که گفته می‌شود ماهیت مثار کثرت و اختلاف است و وجود سبب وحدت موضوع و محمول است، تنها گزینه و احتمال مطرح نیست» (همان).

در بیان تفصیلی استدلال، معلوم گشت این ادعا چقدر به دور از صواب است. هنگامی که به روند استدلال توجه نشود و برساخته‌ای از آن، مورد انتقاد قرار گیرد قطعاً معلوم نمی‌گردد، اصل سخن چیست و چه نتیجه‌ای دارد. چنانچه مشهود گشت دلیل، از قضیهٔ منفصلهٔ حقیقیهٔ متشکل از دو طرف است که ابطال یک طرف، سبب اثبات طرف دیگر است، اما چون فرض اصالت ماهیت گرفتار تالی‌فاسد و محال است پس اصالت وجود ثابت و پا برجا است.

۴. نکتهٔ مهم‌تر این که در قضایا، وجود رابط بین موضوع و محمول، نقش ایفا می‌کند. اگر وجود اصیل نباشد، وجود رابط نیز اعتباری خواهد بود. در این صورت در قضایا بین موضوعات و محمولات متکثر حمل روی نخواهد داد (جوادی آملی، ۱۹۹۶، ج ۱، ص ۳۲۲). از این جهت برای اصالت ماهوی صرف ادعای اتحاد مصداقی ماهیت بین موضوع و محمول - با چشم‌پوشی از همه اشکالاتش - کارساز و کافی نیست. زیرا باید رابطی بین موضوع و محمول در نظر بگیرد، که هرگز نخواهد توانست از ماهیت رابط سخن به میان آورد.

۵. روند معارضه گویا است که اصالت ماهوی، سعی دارد با تقلید از اصالت وجودی، به مشی جدلی خود بپردازد. از این رو به تکرار موضع اصالت وجود به سود اصالت ماهیت پرداخته

است. اما مواضع اصالت وجودی هیچگاه برای ماهیت برانزده نیست. از جمله این موضع صریح و متقن:

«لو لم یؤصل وحدةً ما حصلت إذ غیره مثار کثرة ات» (سبزواری، ۲۰۰۱، ج ۲، ص ۶۳). در این عبارت منظور از وحدت، اتحاد است، که بر اساس مساوقت وحدت با وجود، بدون تحقق وجودی، هیچ‌گونه وحدتی پدید نمی‌آید. باید توجه داشت برای تحقق حمل یعنی اتحاد موضوع و محمول، شرایطی لازم است که اصالت ماهوی بدون لحاظ آن شرایط، ادعا دارد این اتحاد بین موضوع و محمول به وسیله ماهیت برقرار است! در حالی که ماهیت هرگز تأمین‌کننده این شرایط نیست.

توضیح این که اتحاد، وحدت آمیخته با کثرت است و تنها بین دوشی متصور است که بیش از یکی از آن دو اصیل نباشد و گرنه بین دوشی اصیل، اتحاد و حمل واقع نمی‌شود. زیرا آن دو شیء حقیقتاً مغایرند و دوشیء دارای تغایر حقیقی از کثرت محض برخوردار بوده و قابل اتحاد و حمل بر یکدیگر نیستند و چنین مطلبی برای ماهیت هرگز ممکن نیست. زیرا هر ماهیت حدی دارد که از یک سو به جنس و از دیگر سو به فصل ختم می‌شود و امور خارج از حد خود را طرد کرده و اتحاد با آنها را قبول نمی‌کند. اما اگر وجود اصیل باشد، می‌تواند منشأ انتزاع چند مفهوم و یا ماهیتی گردد که به لحاظ همان منشأ واحد، با یکدیگر اتحاد دارند (جوادی آملی، ۱۹۹۶، ج ۱، ص ۴۶۰).

۵. توحید ذاتی

۵.۱. استدلال حکیم سبزواری

صورت و محتوای برهانی این دلیل بر اصالت وجود، با توجه به مقدمات مشترک، با قیاس استثنایی رفع تالی-رفع مقدم درباره توحید ذاتی چنین است.

اگر ماهیت اصیل باشد ملازم آن یعنی کثرت، نیز اصیل است. اصیل بودن کثرت به معنای تحقق آن است. از دیگر سو میان ماهیت‌ها تمایز برقرار است. بنابر این می‌توان دو ماهیت بسیط فرض کرد که به تمام ذات بسیط با هم متمایز باشند و مفهوم وجوب وجود به عنوان لازم ذاتی مجعول به جعل ذات بر هر دو صدق کند. در نتیجه تحقق دو واجب بالذات امکان‌پذیر است و توحید ذاتی صادق نیست. معلوم است که این تالی فاسد از فرض نادرست

اصالت ماهیت رخ داد. در حالی که توحید ذاتی امری محقق و صادق است، پس اصالت ماهیت نادرست است.

صورت منتج این قیاس استثنائی، در شکل استثناء نقیض تالی و استنتاج نقیض مقدم چنین است:

اگر ماهیت اصیل باشد توحید ذاتی صادق نیست.

لکن توحید ذاتی صادق است.

پس ماهیت اصیل نیست (اکبری، ۲۰۱۱، ص ۱۱۲).

چنین است که برای اثبات اصالت وجود کافی است، بطلان تأصل ماهیت خاطر نشان گردد و در دفع شبهه تعدد واجب، اصالت وجود، نقش منحصر به فرد دارد و این مبنا مانع فرض دو واجب می‌گردد. زیرا سبب ترکیب دو واجب از مابه‌الاشتراک و مابه‌الامتیاز می‌گردد و ترکیب در واجب محال است.

با این مشی، آهنگ برهان چنین است که چون توحید امری مسلم بلکه در فضای عقلانی دین بدیهی است، فرض اصالت ماهیت با استحاله مخالفت با توحید روبرو است و موجب رفع ید از توحید می‌گردد. اما اصالت وجود هماهنگ با توحید است. این مطلب پیش و بیش از نقش اثباتی، کاشف صحت اصالت وجود است. از این رو برخی از مشاهیر مدرسان شرح منظومه در دوره معاصر، نیز بر این آهنگ صحنه گذاشته و به وثاقت این راه گواهی داده‌اند.

اگر وجود اصیل نباشد و اعتباری باشد، لازمه‌اش این است که مسئله توحید، ناتمام باشد و از آن جا که مسئله توحید، بالضرورة تمام است، بنابراین اصالت ماهیت درست نیست (انصاری شیرازی، ۲۰۱۶، ج ۱، ص ۹۰).

۵.۲. ایراد مدعی

مقاله با عنوان «نقد تمامیت برهان ترکیب» ادعا دارد «این برهان برای دفع شبهه ابن‌گمونه» اقامه شده (سهیلی، ۲۰۱۹، ص ۸۹) و پس از گزارش فروکاسته‌ای از برهان، به نقل اتهام دور از مدعی تفکیکی می‌پردازد.

این دلیل دور است؛ چون بر اصالت وجود به امری استدلال شده است که خود آن امر متوقف است بر ثبوت اصالت وجود. زیرا استقامت و تمامیت دلیل لزوم ترکیب از مابه‌الاشتراک و مابه‌الامتیاز متوقف است بر ثبوت اصالت وجود (تهرانی، ۲۰۱۱، ص ۲۷۲). مقاله «مطالعه دقیق» را مستند اتهام خود قرار می‌دهد و برهان را نه تنها ناتمام که جدلی به‌شمار می‌آورد! اما داوری‌اش درباره مفاد این برهان، خلاف این ادعا را نمایان می‌سازد! سیاق کلام در آن چنین است که اگر معتقد به اصالت وجود نباشیم توحید حق مخدوش می‌گردد. پس برای اثبات توحید حق هم که شده باید به اصالت وجود باور داشته باشیم. گویا بدون قبول اصالت وجود برای اثبات توحید حق برهانی دیگر متصور نیست (سهیلی، ۲۰۱۹، ص ۸۹).

مقاله با همان ذهنیت شمردن این دلیل در ردیف ادله مستقیم، به مقاومت جدلی برای ناکارآمد جلوه دادن اصالت وجود در افاده توحید ذاتی، ادامه می‌دهد. در این جهت، به رخ کشیدن مبنای تباین وجود را به تبع منش جدلی اصالت ماهوی برمی‌گزیند. به فرض صحت اصالت وجود می‌توان همانند حکمای مشا قائل به کثرت وجودات در خارج بود و آن وجودات را نیز متباین به تمام ذات دانست. بنابراین، باز هم به شبهه ابن کمونه می‌رسیم که می‌توان دو واجب‌الوجود را تصور کرد که هیچ وجه اشتراکی نداشته نباشند. حال آنها را چه دو ماهیت متباین بدانیم و چه دو وجود متباین، در اصل شبهه تفاوتی پدید نخواهد آورد. بنابراین، برهان فوق، شبهه ابن کمونه را دفع نمی‌کند (همان).

۳.۵. نقد ایراد

۱. ادعای دور مصرح، بدون بیان ملازمه آن، مستند به مفاد کدام بخش از سخنان قائلان به اصالت وجود، به ویژه سخن حکیم سبزواری است و دور بودن این دلیل را چگونه می‌تواند اثبات کند؟ از این رو برای مقاله برشی از ادعای اصالت ماهوی، کافی است و زودتر به ایصال به مقصود می‌انجامد. بدون شک با اتکا بر توحید ذاتی می‌توان به روش خلف اثبات کرد، که اصالت وجود صائب است. اما هیچگاه ادعا نشده توحید فقط و فقط، متوقف بر اثبات اصالت وجود است. یعنی با فرض اثبات توحید ذاتی با ادله خاص خود، اصالت وجود با آن هماهنگ است و خلاف فرض پیش نمی‌آید. اما فرض اصالت ماهیت به خلف

می‌انجامد و باید از توحید ذاتی رفع ید کرد چون سبب ترکیب ذات نمی‌گردد و به تبع آن تعدد امکان‌پذیر گشته و سبب وجود دو ذات دارای ماهیت ممتاز به تمام ذات بسیط از همدیگر خواهد شد.

۲. این که مدعی استدلال را جدلی دانسته، اگر این برهان جدلی هم باشد، چه تالی‌فاسدی دارد؟ اگرهم جدل است، «جدال به احسن» است. سپس این که معترض این «سیاق» را از کجا به دست آورده است؟ مطلبی که صریح است، چه نیاز است کسی به سیاق‌سنجی متوسل شود؟

۳. تحریف واضح مفاد برهان برچه محملی استوار است؟ مقاله ادعا کرده اصالت وجود از این آهنگ سود برده است که: «اگر معتقد به اصالت وجود نباشیم توحید حق مخدوش می‌گردد». این تعبیر تحریفی را مقاله از کجا به ارمغان آورده است؟ مفاد برهان این است که اصالت ماهیت با توحید سازگار نیست. در حالی که اصالت وجود با توحید سازگار است. دلیل سازگاری و عدم آن، هم لزوم خلف و رفع ید از توحید بر مبنای اصالت ماهیت و عدم آن، بر مبنای اصالت وجود است.

کجا در سخنان حکیم سبزواری و سایر قائلان به اصالت وجود، صراحت که نه، حتی ایما و اشاره‌ای وجود دارد که جز این دلیل، هیچ دلیلی بر توحید نیست و اگر کسی به اصالت وجود قائل نگردد، توحید ذاتی برایش ابدا قابل اثبات نیست؟! درست بر عکس، یکی از مقدمات مسلّم این برهان مفروغ بودن توحید ذاتی است که بنابر اصالت وجود، توحید ذاتی به عنوان فرض مسلّم، ثابت می‌ماند و دچار خلاف فرض نمی‌گردد. اما بنابر اصالت ماهیت توحید ذاتی دچار خلف می‌گردد و باید از توحید دست کشید. این نشان می‌دهد اصالت ماهیت چون دارای تالی فاسد است، فرض باطلی است.

به هر صورت، اگرچه برهان مستقیم، آسان‌تر مقصود را اثبات می‌کند. اما برهان خلف نیز جایگاه متین و مستحکم در اثبات مطلوب دارد و حکیم سبزواری در این برهان به روش خلف عمل کرده است. در برهان خلف، نیاز است پیش‌فرضی مسلّم مورد قبول باشد و براساس آن به ابطال فرضی اعتنا گردد که به طور غیرمستقیم به اثبات مطلوب بینجامد. بنابر این حکیم سبزواری در این روند نمی‌خواهد با اصالت وجود، توحید را ثابت کند، بلکه با مفروغ بودن توحید به اثبات اصالت وجود از طریق خلف می‌پردازد.

هرکس به ظاهر گفتار حکیم سبزواری و شمردن این برهان در ردیف برهان‌های مستقیم بر اصالت وجود اعتماد کند، پیشامد این ذهنیت برایش ممکن است. اما تأمل کافی از سوی دیگر شارحان فرزانه شرح منظومه، استقامت این برهان غیرمستقیم و استفاده از روش خلف را بازگو می‌کند. سخن از گرفتاری به تالی‌فاسدهای رأی به اصالت ماهیت در مسئله توحید، صحت این روند را نشان می‌دهد (انصاری شیرازی، ۲۰۱۶، ج ۱، ص ۹۰؛ آملی، بی‌تا، ج ۱، ص ۳۹).

۴. این ادعا که چون مشائیان قائل به اصالت وجود و تباین وجود هستند و در دفع شبهه ناتوان مانده‌اند، پس مبنای اصالت وجود به هیچ وجه، نمی‌تواند در روند توحید کارساز باشد! جز جدل بی‌حاصل چیزی بیش نیست. پاسخ ساده به این ادعا، این است که چون توحید به حسب ادله فراوان و قاطع، امری مسلم است، معلوم می‌گردد تباین وجود نیز بی‌اساس است و باید به توحید وجود روی آورد. یکسان شمردن اصالت وجود و اصالت ماهیت در لزوم و عدم لزوم ترکیب در این مبحث، از ساده‌انگاری مباحث هستی‌شناسی حکایت دارد و به مزاح بیشتر شبیه است تا ادعای استوار بر مبانی هستی‌شناخت.

۵. کسی که مدعی است: «می‌توان دو واجب‌الوجود را تصور کرد که هیچ وجه مشترک نداشته نباشند. حال آنها را چه دو ماهیت متباین بدانیم و چه دو وجود متباین» باید از او انتظار داشت که پاسخ گوید، آیا در صدق وجود بر دو وجود کاملاً متباین، هم تباین کارساز است یا صدق وجود بر آنها، مشترک است؟ به عبارت واضح، آیا صدق وجود مشترک لفظی است یا مشترک معنوی؟! او چاره‌ای ندارد که بر سر استقامت بر این ادعا، وجود را مشترک لفظی بداند و خود را با محذورات قائلان به اشتراک لفظی (ایجی، ۱۹۹۹، ج ۲، ص ۱۱۲)، سهیم سازد. در این صورت بر تمام مبانی باطل تکیه کرده و در دفع شبهه ابن کمونه قطعاً درمانده و باید از او انتظار داشت چنین اعتراف کند: «باز هم به شبهه ابن کمونه می‌رسیم». اما اگر قائل به اصالت وجود است و مفاد اصالت وجود را مزاح نمی‌داند، چگونه این ادعا را منطقی می‌داند؟

ادعای یکسان بودن وضعیت اصالت ماهیت و رأی به تباین ماهوی با اصالت وجود در ناکارآمدی در برابر شبهه، نیز مشخص است. در این یکسان‌انگاری مدعی از هر دو طرف دچار ناکامی است. نه اصالت وجود به‌سان اصالت ماهیت در دفع شبهه، فلج است و نه

ماهیت به‌سان وجود در دفع آن مؤثر است. درباره سوئیة وجود پیش از این توضیح داده شد. اما از سوئیة ماهیت، چون ماهیات به تمام ذات متباین هستند، شبهه ابن کمونه بر توحید ذاتی وارد است و آن را دچار چالش جدی می‌نماید و شبهه قابل دفع نیست. البته اگر ماهیت، به معنای اعم یا ماهیت مجعول منظور باشد، حیثیت وجودی از وجود به ماهیت گرو داده شده است. مضاف بر این که مجعولیت درباره واجب بالذات، سخن بی‌ربطی است. در این صورت، سخن برگشت به موضع اصالت وجودی می‌کند و معلوم می‌سازد حیثیت ماهیت به هیچ‌وجه، حداقل در این برهان، با حیثیت وجود همسان نیست.

۶. توحید صفاتی

حکما و برخی متکلمان به «توحید صفاتی» در حوزه صفات خداوند قائل هستند و دیدگاه نفی صفات و صفات قدیم یا حادث و زائد بر ذات و سایر نظریات سست دیگر را بر نمی‌تابند. منظور از توحید صفاتی این است که صفات متکثر خداوند، فقط در لفظ و مفهوم متعدد و متفاوت هستند، اما در مقام مصداق عین یکدیگر و عین ذات خداوند می‌باشند.

۶.۱. استدلال حکیم سبزواری

چون پذیرش اصالت ماهیت، سبب حاکمیت تکثر در تمام زمینه‌ها خواهد شد، توحید همه‌جانبه، از جمله در صفات الهی، محال می‌گردد. سبزواری در صدد است بگوید: اصالت ماهیت نقض‌کننده یک باور دینی است ... و نظریه‌ای است که سازگاری بیرونی ندارد و در مقام سنجش با آموزه‌های دینی، ما را گرفتار تعارض می‌کند. اما پذیرش اصالت وجود امکان تبیین توحید صفاتی را فراهم می‌آورد (اکبری، ۲۰۱۱، ص ۱۱۶).

این برهان، پس از توجه به مقدمات مشترک این روند را طی می‌کند: اگر ماهیت اصیل است، پس تحقق دارد. اگر ماهیت تحقق دارد، ملازم آن یعنی کثرت هم اصیل است و تحقق دارد. پس ماهیات متکثر و از همدیگر متمایزند. معطوف به این مطالب، چون ذات و صفات خداوند نیز از سنخ ماهیت هستند، هر یک از صفات و ذات متمایزند و وجود

جداگانه دارند و به وضوح، توحید صفاتی با این روند امکان‌پذیر نیست. خلاصه این دلیل، چنین قابل صورت‌بندی منطقی است. اگر ماهیت اصیل باشد، هریک از صفات خداوند از همدیگر و از ذات متمایز خواهند بود. چنین نیست که هریک از صفات خداوند از همدیگر و از ذات متمایز باشند. پس ماهیت اصیل نیست و وجود اصیل است (همان، ص ۱۱۵).

۲.۶. ایراد مدعی

مقاله با عنوان «نقد برهان عینیت صفات حق با ذاتش»، پس از گزارش اجمالی برهان، این جملات را تمهید برای گزارش مدعی قائل به اصالت ماهیت تدارک دیده است. به زعم میرزا جواد تهرانی، همان‌گونه که بر طبق اصالت وجود، نقطه وحدت همه اسما با ذات حق در وجود قلمداد می‌شود، مطابق اصالت ماهیت نیز محور وحدت آنها در مصداق ماهیتش است (سهیلی، ۲۰۱۹، ص ۹۰).

به گزارش همدلانه مقاله عین ادعا چنین است:

گذشته از این که بنا بر فرض اصالت وجود (هم‌چنان که گفته می‌شود) مفاهیم مختلفه علم و قدرت و حیات و سایر صفات کمالیه در وجود متحدند، بنابر فرض اصالت ماهیت هم می‌توان گفت که این مفاهیم مختلف در مقام مصداق و تحقق ماهوی متحدند و همه عین ذات و حقیقت واحد حق متعال می‌باشند، می‌گوییم این استدلال مثبت اصالت وجود فقط در مورد ذات واجب تعالی خواهد بود (تهرانی، ۲۰۱۱، ص ۲۷۲).

مقاله پس از این با عنوان کردن «اختلاف مفهومی و اتحاد مصداقی اسماء و صفات با ذات حق» به نیابت از عموم مدعیان اصالت ماهیت، به تکرار ادعای آنها می‌پردازد! با این همه، این پرسش مطرح می‌شود که اگر مفاهیم اسما و صفات حق با یکدیگر تمایز دارند و نیز ایضاً آنها نیز با ذات حق تباین دارند، چرا نتوان حالتی را فرض کرد که این مفاهیم در مصداق ماهوی با یکدیگر متحد باشند؟ بر این اساس، واجب‌الوجود یک ماهیت مجهول‌الکنه‌ای دارد که از آن، مفاهیم متعدد و کثیر - ذات و اسماء - انتزاع می‌شود (سهیلی، ۲۰۱۹، ص ۹۱).

مقاله در راستای مددجویی به نفع اصالت ماهیت، تشبث به آرایی هم‌چون «ذوق التّأله» را نیز مفید یافته است!

بنابراین، طبق این عقیده، ممکن است کسانی قائل به اصالت وجود در واجب و اصالت ماهیت در ممکنات باشند؛ چنان‌که چنین قولی را به محقق دوانی و مشرب ذوق تأله نسبت داده‌اند (همان).

۳.۶. نقد ایراد

۱. ناستواری مفاد این جملات جدل‌آمیز، بیش از آن است که نیاز به وانمایی داشته باشد. از همه آشفته‌تر، انتساب ماهیت به ساحت مقدس حق تعالی و سخن از صدق اتحاد ماهوی ذات و اسما است؟! مدعی به چه معنا ماهیت را درباره حق متعال به کار می‌برد تا صفات را در مقام تحقق ماهوی ذات با هم و با ذات متحد بداند؟ معلوم است که جز ماهیت به معنای اخص، نمی‌تواند منظور دیگری داشته باشد و این خود جز محدودیت برای واجب تعالی رهاوردی ندارد. زیرا معلوم است که این‌جا دیگر ماهیت مجعول درباره حق متعال قابل تفوه نیست و ماهیت به معنای «انیت» هم که منظور اصالت ماهوی را برآورده نمی‌سازد و به پایگاه اصالت وجود تعلق دارد. از این رو مدعی خود به این موضع سست باقی نمی‌ماند و با چرخش ناستوار بر اصول روشی و روند منطقی، به دوگانگی موضع‌گیری در قواعد و مبانی عقلی روی می‌آورد و بالاخره از جدل دست می‌کشد و اصالت وجود را درباره واجب می‌پذیرد و خود را در معرض توابع موضع‌گیری دوگانه قرار می‌دهد که آشکارا به معنای پریشانی و تزلزل رأی در نظریه‌پردازی‌های عقلانی است و نشان می‌دهد برگزیدن موضع جدل چگونه مدعی را به تنگنا کشانده و برغم عزم جدی برای چون و چرا با اصالت وجود در مبحث توحید، بالاخره در توحید صفاتی نتوانسته بر موضع خود درباره واجب استوار بماند!

۲. تکرار مدعیات اشاعره چه ثمره‌ای دارد که مقاله با پشتوانه مواضع آنان و به تبع ادعای اصالت ماهوی، بدون نظر به تحلیل‌های منطقی و برهانی از سوی حکمای الهی، به صدق ماهیت بر واجب تشبث می‌جوید! عجیب این است که به یاری اشعری‌گری در قبال حکمای الهی بر می‌خیزد و رأی کریمه ماهیت مجهول‌الکنه را بر واجب روا می‌شمارد؟ ماهیت به

چه معنا بر واجب تعالی قابل اطلاق است؟ بدیهی است ماهیت به معنای اعم، که بر انبیت وجودی صادق است، مورد نظر آنان نیست و این ماهیت به معنای خاص است که اصالت ماهوی، به تبع برخی از اشاعره (رازی، ۲۰۰۵، ج ۲، ص ۳۵۹) و مقاله به تبع او، کوشش دارند بر واجب (تعالی و تقدس) اطلاق کنند؟! منطق تحقیق و پژوهش چه اقتضایی دارد؟ چرا آن همه توضیحات مفصل و مبانی قوییم و مبرهن فلسفی در ادوار متوالی، از ابن سینا تا دوره معاصر (ابن سینا، ۱۹۸۳، ج ۳، صص ۱۲۲، ۲۴۴؛ صدرالمتألهین، ۱۹۹۲، ص ۲۰۴؛ مطهری، ۱۹۹۳، ج ۸، ص ۱۳۵-۱۳۸) مؤثر نیست و تکرار مدعیات بی‌معیار و بی‌پایه وام‌گرفته از ظاهرگرایان، در ساحت قدس باری تعالی به نمایش در می‌آید؟

ماهیت به معنای اخص بر موجودی قابل اطلاق است که دارای حد و نهایت باشد، اطلاق حد و نهایت بر واجب، با الهیات برگرفته از آموزه‌های توحیدی آموزگاران توحید، چگونه سازگار است که در آنها به صراحت، حد و نهایت از واجب تعالی نفی شده است؟ (الصدوق، ۱۹۹۰، ج ۱، ص ۱۴۰). چطور می‌توان برای واجب تعالی قائل به ماهیت شد، اگرچه ماهیت مجهول‌الکنه باشد؟ چگونه با رأی به ماهیت برای واجب تعالی می‌توان به توحید ناب هم باور داشت؟ اگر منظور از مجهول بودن کنه واجب، این است که ماهیت او حدی ژرف دارد و فراتر از توان شناختی ما است و در وسع ما نیست، باید گفت حد در هر حد، جز محدودیت چیزی نیست و منافی با معیارهای عقلی دینی درباره واجب است. اما اگر چون نامحدود است ناشناخته و مجهول است، ماهیت هرچه باشد به معنای خاص خود مولود حد وجود است و ماهیت نامحدود تعبیری خودستیز است، براین اساس سخن از ماهیت مجهول‌الکنه درباره واجب، هیچ مفاد محصلی ندارد و این تعبیر خودستیز، نیازمند برهان ابطال‌گر نیست.

۳. معارضه مقاله به تبع مدعی تفکیکی، نمایشی ادامه‌دار از زنجیره آرای سست در الهیات است. از این قبیل است تشبث به آرای هم‌چون «ذوق التأله» که به همت ژرف‌اندیشی حکمای متعالی، خردناپذیری آن آرای برملا شده است (صدرالمتألهین، ۲۰۰۳، ص ۱۷۳).
 ۴. رأی به تأصل اصلین در واجب و ممکن، چنان در ابهامات و ایرادات لاینحل غرق است که هیچ قابل توجیه نیست. به تعبیر صدرالمتألهین «این ادعا چنان پر خبط و خلط است که قائل به آن همانند است به کسی که با پر و بال سست و پوشالی، خیال پرواز در آسمان

هستی را داشته باشد.» (صدرالمتألهین، ۱۹۹۲، ج ۱، ص ۳۳۱). ایراد مهم آن است که قواعد عقلی تخصیص‌بردار نیست تا تحقق و هستی در بُن و بنیاد وجودمحور باشد و در هستی‌بخشی و ایجاد با دگردیسی گزاف، ماهیت‌محور گردد، مگر ملاک تمایزی در بین باشد که در این‌جا مفقود است. در غیر این صورت خیلی واضح «چون قائل به اصالت ماهیت شده‌اند. قائل به ثانی برای وجود و تحقق دو سنخ و دو اصل در هستی گشته‌اند» (سبزواری، ۲۰۰۱، ج ۲، ص ۱۱۵؛ صدرالمتألهین، ۲۰۰۳، ص ۱۷۳؛ ۱۹۹۲، ج ۱، ص ۷۳). بنابر این کاریست روش جدلی و دستاویز قرار دادن ظنیات و وهمیات، در پیمایش جادهٔ پر مخاطرهٔ عقلیات، عین دورتر شدن از حق و حقیقت است.

۵. جالب‌تر این است که مقاله چگونه برای رأی متبوعش، پشتیبان‌های تاریخی ردیف می‌کند و وی را در الهیات، قدم‌نهاد در جادهٔ اشعری‌گری و «ذوق‌التأله» قلمداد می‌کند و این ادعای خود را به فراموشی می‌سپارد که وی را صاحب «آرای بدیع» معرفی کرد و در صدد ارایه ابداعات وی بود؟! (سهیلی، ۲۰۱۹، ص ۸۱).

۷. توحید فعلی

توحید فعلی، عنوانی برای این مطلب است که مخلوق خداوند واحد است و عالم امکان عبارت است از وجود منبسط. بر این اساس که چون فاعل یگانه است، فعل او نیز یکی بیش نیست (انصاری شیرازی، ۲۰۱۶، ج ۱، ص ۹۳). البته منظور از وحدت در هر دو طرف، وحدت عددی نیست. چنانچه مایهٔ بهانه‌جویی برخی ناآشنایان به حکمت الهی شده‌است. مبانی و مبادی این مطلب در مواضع مختلف حکمت اسلامی از ابن سینا تا دورهٔ معاصر به تفصیل بیان شده است (ابن سینا، ۱۹۸۳ق، ج ۳، ص ۱۲۲؛ صدرالمتألهین، ۱۹۹۲، ج ۲، ص ۲۰۴؛ طباطبائی، ۱۹۹۶، ص ۱۶۶).

۷.۱. استدلال حکیم سبزواری

با در نظر داشتن مقدمات مشترک در این تقریر، باید این مقدمات ویژه را نیز مدنظر قرار داد:

واجب الوجود بالذات از همه جهات یگانه و بسیط است، اگر علت از همه جهات یگانه و بسیط باشد، معلول او نیز یگانه و بسیط است. واجب الوجود بالذات علت فاعلی همه موجودات است. از این رو جهان آفرینش فعل خداوند است. حالا بنا بر فرض این که ماهیت اصیل باشد باید ملازم ماهیت یعنی کثرت، نیز اصیل و متحقق باشد. در نتیجه فعل خداوند اگر ماهیت است، باید کثیر باشد.

از سوی دیگر خداوند که علت فاعلی و آفریدگار جهان است از همه جهات یگانه و بسیط است، پس فعل خداوند هم باید یگانه باشد.

اکنون با این دوسویه متقابل، دو نتیجه متقابل پیش رو است: ۱- فعل خداوند کثیر است؛ ۲- فعل خداوند یگانه است.

از آنجا که کثرت فعل منجر به جهات تکثر در فاعل خواهد شد و فرض اصالت ماهیت به این نتیجه ناپسند منتهی می‌شود، به روش خلف اثبات می‌گردد اصالت ماهیت باطل است و وجود اصیل است.

۲.۷. ایراد مدعی

گزارش مقاله از ایراد چنین است:

مطابق این برهان، توحید فعلی یا فعل واحد الهی تنها با نظریه اصالت وجود سازگاری دارد؛ یعنی چنانچه وجود اعتباری باشد وحدتی در دار تحقق برقرار نمی‌شود و چون وحدتی میان موجودات نباشد با ماهیات گوناگون و کثیری مواجه می‌شویم که هر کدام از یک فعل حق حکایت می‌کنند؛ بنابراین، فعل خداوند متعدد و کثیر خواهد شد؛ درحالی که فعل حق واحد است؛ پس وجود اصیل است (سهیلی، ۲۰۱۹، ص ۹۱).

مقاله پس از گزارش وارون خود از دلیل، بی‌هیچ توضیح، اثبات وجود منبسط و اثبات اصالت وجود را به صورت دوری بر هم‌دیگر متوقف اعلام کرده و با نقل عباراتی از مدعی تفکیکی، مطلوب را چنین به آسانی بر کرسی اثبات نشانده است!

مراد از فعل واحد، وجود منبسط است و اثبات وجود منبسط بعد از ثبوت اصالت وجود صورت می‌گیرد. پس از آن نمی‌توان به عنوان مقدمه برای اثبات اصالت وجود بهره گرفت: توحید فعل الله - به معنایی که در اینجا مراد است به این که فعل خداوند متعال ازلاً و ابداً

شیء و حقیقت واحدی چون وجود منبسط عرفانی باشد - عقلاً ثبوت آن متوقف است بر ثبوت اصالت وجود، بلکه به ضمیمه وحدت و تشکیک در وجود (تهرانی، ۲۰۱۱، ص ۲۷۳).

۳.۷. نقد ایراد

۱. گزارش مقاله از دلیل، درست بر خلاف استدلال حکیم سبزواری است. بیان حکیم براساس منطق خلف این است که اصالت وجود با توحید فعلی سازگاری دارد نه اصالت ماهیت، یعنی چون توحید فعلی، اثبات شده است اصالت وجود سبب تالی فاسد و امر محال یعنی نقض آن نمی‌گردد، برخلاف اصالت ماهیت که دچار این تالی فاسد است. اما مقاله آن را وارون کرده و چنین می‌گوید: «مطابق این برهان، توحید فعلی یا فعل واحد الهی تنها با نظریه اصالت وجود سازگاری دارد...»

۲. در روند استدلال مشهود است که هیچ‌کدام از مدعاهای دوری مقاله، توسط قائلان به اصالت وجود هزینه نشده، تا اتهام دور بر آن راست آید. تکیه‌گاه و محور اثبات وحدانیت فعل الهی، مباحثی است که در بسیاری از موارد مانند بساطت واجب، وحدت و کثرت، علت و معلول، به اثبات رسیده (صدرالمتألهین، ۱۹۹۲، ج ۶، صص ۱۰۰، ۲۶۴؛ ج ۲، صص ۲۰۴، ۳۶۸) و پس از آن مباحث است که به روش خلف، همسازی اصالت وجود با آن مبانی و نتایج، دنبال شده و ناسازگاری اصالت ماهیت با آنها آشکار گشته است. با این رویه، چون توحید فعل خداوند با ادله خاص خود و مبتنی بر مبانی مستدل و مستحکم به ویژه در ربط کثرت به وحدت، به منصفه اثبات رسیده، فرضی که توحید فعل را نقض می‌کند اصالت ماهیت است. پس این فرض به روش خلف باطل است.

۳. مقاله نه در گزارش خود به نکات اصلی برهان توجه نشان داده، نه در ایراد خود روند مطلوبی را طی کرده است. در این گزارش هیچ اشاره‌ای به این نشده که نهاد و بنیاد ماهیت به معنای اخص، کثرت‌خیز است و تحقق وحدت بر مدار آن محال است. تعبیر به «ماهیات گوناگون و کثیر» این ایهام را بر می‌انگیزد که بتوان آن را با موجودات گوناگون و کثیر قیاس کرد و هر سخنی درباره موجودات گفته شود، درباره ماهیات نیز جاری گردد.

۴. این که مقاله در گزارش خود، بدون درنگ، اثبات وجود منبسط و اثبات اصالت وجود را به صورت دوری بر هم‌دیگر متوقف پنداشته، ناشی از عدم توجه به کاربرست برهان خلف است. گمان شده برای اثبات اصالت وجود به روش برهان مستقیم به وحدت فعل الهی استدلال گشته است. از این رو، به سادگی دور مصرح و البته تصنعی برای برهان به نمایش گذاشته است.

۸. نتیجه‌گیری

مقاله مورد نقد، در راستای پشتیبانی از مدعی اصالت ماهوی، با ادعای نظر بدیع و ابتکاری، هشت دلیل از ادله اصالت وجود را گرفتار دور و مصادره به مطلوب قلمداد کرد. این اتهام در چهار دلیل اصالت وجود که از طریق مسایل وحدت‌محور اقامه شده، مورد نظر و بررسی قرار گرفت. این کاوش نشان داد که شبهه دور و مصادره، برخاسته از عدم توجه به مبانی منطقی استدلال و به ویژه ناشی از این پندار است که در این چهار دلیل، از برهان مستقیم برای اثبات مطلوب استفاده شده است. در این پژوهش، که مقدمات منطقی هر استدلال بدون اهمال و به تفصیل نسبی بیان شد، مشخص شد که استفاده از برهان خلف، برای همگرایی اصالت وجود با توحید و با لزوم وحدت در قضایای شایع، و ناهمسازی اصالت ماهیت با آن، بر هیچ بیان دوری متوقف نیست. بدیهی است به کارگیری اصالت وجود برای اثبات توحید در برهان‌های دیگر، مستلزم لزوم دور بر این براهین نیست. نیز ادله توحید منحصر و متوقف بر ادله اثباتی اصالت وجود نیست و متقابل با آن، ادله اصالت وجود هم منحصر به همسازی آن با مسئله توحید در شقوق سه گانه آن نیست.

مشارکت نویسنده

مقاله به صورت مستقل به نگارش درآمد است.

تشکر و قدردانی

از سردبیر معظم و هیئت تحریریه و مدیر اجرایی مجله و داوران محترم، که هریک به گونه‌ای اهتمام در نشر حکمت اسلامی دارند، و موجبات نشر این مقاله را فراهم ساختند، بسیار سپاسگزارم.

تعارض منافع

هیچگونه تعارض منافع توسط نویسنده بیان نشده است.

منابع و مآخذ

- Akbari, R, Manafeyan, M, *Sharhe Manzoumah-ye hekmat*, volume 1, Tehran, Emam Sadegh (A) university. 2011. Persian.
- Amoli, M. *Dorar Al-favaed*, volume 1, Qom, Esmayeleyan. Arabic.
- Ansari shirazi, Y, *Dorose sharhe Manzumah*, volume 1, Qom, Boustane ketab. 2016. Persian.
- Ebne sina, H, *Al-Esharat va Al-Tanbihat*, Tehran, Daftare nashre ketab. 1983. Arabic.
- Ehsaei, A, *Sharhe Al-mashaer*, sangi. Arabic.
- Ershadinia, M, *A critique and consideration of the separation*, Qom, Boustane ketab Publications. 2003. Persian.
- Ershadinia, M, *From madreseh-ye maaref to anjoman-e hojjatiyyah va maktab-e tafkik*, Qom, Boustane ketab Publications. 2007. Persian.
- Eyji, A, *Al-Mavaghef*, volume 2, Beyroot, Dar Al-kotob Al-elmeyah Publications. 1999. Arabic.
- Haeri Mazanderani, *Hekmate Bo Ali Sina*, Tehran, Mohammad Publications. 1983. Persian.
- Jorjani, Sh, *Sharhe Al-Mavaghef*, , Qom, Sharif Razi Publications. 1991. Arabic.
- Javadi Amoli, A, *Rahighe Makhtom*, volume 1, Qom, Esra Publications. 1996. Persian.
- Motahhari, M, *Majmouaeh asar*, Volume 8, Qom, Sadra Publications. 1993. Persian.
- Mousavi, M, *Aein va andisheh*, Tehran, hekmat Publications. 2003. Persian.
- Razi, M, *Sharhe Al-Esharat va Al-Tanbihat*, volume 2, Anjoman Asav va Mafakher Farhanghi Publications. 2005. Arabic.
- Al-sadough, M, *Al-tavhid*. Volume 1, Qom, Nashre eslami Publications. 1990. Arabic.
- Soheili, H, Criticism of the Originality of Existence In the thought of Mirza Javad Tehrani, *Hikmat-i Muāṣir*. Volume & Issue: Volume 10, Issue 1, Winter and Spring 2019. 98-81. Persian.
- Sabzevari, H, *Sahrh Al-Manzumah*, volume 2, Tehran, nab Publications. 2001. Arabic.

- Shirazi, M, *Al-shvahed Al- robobeyah*, Boustane ketab Publications. 2001. Arabic.
- Shirazi, M, *Al- Hekmat Al- Motaaliyeh Fi Al- Asfar Al- Aghliyeh Al- Arbah*, three edition, Beyroot, Dar Ehya Al- Toras Al- Arabia. 1992. Arabic.
- Tabatabaei, M, *Nehayat Al-hekmah*, Qom, nashre eslami Publications, 1996. Arabic.
- Taftazani, M, *Sharhe Al-Mghased*, Qom, Manshorat Sharif Razi. 1989. Arabic.
- Tehrani, J, *Aaref va sofi che migoyand?*, Tehran, Afagh. 2011. Persian.

معرفی نویسنده

محمدرضا ارشادینیا دانشیار دانشگاه حکیم سبزواری و دارای تحصیلات حوزوی دوره خارج و مدارج دانشگاهی است. کارشناسی فلسفه و کلام اسلامی را در سال ۱۳۶۸ از دانشکده الهیات معارف اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد و کارشناسی ارشد فلسفه و حکمت اسلامی را در سال ۱۹۹۳ از دانشکده الهیات دانشگاه تهران و دکتری فلسفه و حکمت اسلامی را از دانشگاه امام صادق (ع) در سال ۱۳۸۱ کسب کرده است. ایشان دارای مقالات متعدد تحقیقی در مجلات معتبر علمی پژوهشی و همایش‌ها و تألیفاتی در زمینه‌های فلسفی است زمینه‌های تخصصی آموزشی و پژوهشی ایشان عبارتند از: فلسفه و کلام اسلامی.

Ershadinia, mr. Associate Professor, Hakim Sabzevari University, Sabzevar. Iran

✉ Mr.ershadinia@hsu.ac.ir

How to cite this paper:

Mohammadreza Ershadinia (2022). The Unitarian Arguments for the Primacy of Existence and the Evaluation of the Fallacy of Vicious Circle and the Fallacy of the Petitio Argument. *Journal of Ontological Researches*, 10(20), 531-558. Persian.

DOR: 20.1001.1.23453761.1400.10.20.7.5

DOI: 10.22061/orj.2021.1655

URL: https://orj.sru.ac.ir/article_1655.html

Copyrights for this article are retained by the author(s) with publishing rights granted to SRU Press. The content of this article is subject to the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-NC 4.0) License. For more information, please visit

<https://www.creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>.